

JAARVERSLAG 1997

Mijnheer de Minister,

De statutaire vergaderingen hebben plaatsgehad in de lokaliteiten van het Paleis der Academiën in Brussel, op 27 januari, 26 mei en 27 oktober 1996. Er werden zes sectievergaderingen gehouden, een plenaire vergadering op 27 januari, een dag van het toponymisch en regionaal erfgoed in de streek van Bastenaken op 24 mei en een bestuursvergadering op 27 oktober.

Lezingen gehouden op de plenaire vergadering :

J.J. GAZIAUX : *Aperçu d'enquêtes dialectologiques et ethnographiques à Jauchelette [Ni 67]*

F. DEBRABANDERE : *Godsdeel, Dieupart en Pardieu*

F. Debrabandere komt terug op een paar verklaringen in zijn *Verklarend woordenboek van de familienamen*. Godsdeel blijkt niet een metathesis te zijn van *Go(e)dseel*, maar gewoon 'Gods deel'. Vgl. 1447 Johannes Godhebdeel = Johannes Godhebsdeel dictus etiam a parte Dei. Een Waals pendant is *Dieupart*, in het Luikse *Diè-pârt* uitgesproken, wat de grafieën *Diépart*, *Diépart* en *Diepart* verklaart. De familienaam gaat waarschijnlijk terug op de plaatsnaam Dieu-Part in Aywaille (Luik). De omgekeerde woordorde vinden we in *Pardieu*, *Perdieu(s)*, *Pardi* > *Paddeu*, *Padieu*. De naam is niet te verklaren uit een krachtterm 'par Dieu', maar uit een plaatsnaam, wat al blijkt uit *Depardieu* : 1211 Marie de Par Deu ; 1278 Jehans de Par Dieu ; 1429 Johannes de Parte Dei, Hoi. De plaatsnaam zal wijzen op een

plaats, een goed dat God, dus de kerk toekomt (zie ook *Handelingen* LXIX (1997), 225-230.

Lezingen gehouden in de Vlaamse afdeling :

R. VAN PASSEN : *Driekoningen in de antroponymie.*

Tijdens een eerste lezing (29 mei 1995, zie *Handelingen* LXVIII (1995), 6-7) werd de invloed van de Driekoningen in hun collectief-vorm «Driekoningen» of met hun afzonderlijke namen *Gaspar, Melchior, Balthasar* in de plaatsnamen onderzocht. Vanzelfsprekend werden de voorbeelden daar vooral uit de huisbenamingen in Antwerpen en elders gekozen. Om de populariteit van de koningen in de toponymie te staven, werden enkele middeleeuwse feiten en verschijnselen geciteerd, zoals de verering van de drie wijzen in Keulen sinds 1164, de pelgrimstochten en boetebedevaarten naar Keulen en het patroonschap van de Driekoningen voor al wie zich op reis begaf. In het gedeelte dat de antroponymie behandelt, wordt naar de naamgeving bij personen gespeurd. Ze schijnt pas vrij laat te zijn opgetreden, wat blijkt uit de afwezigheid in de documenten van het Sint-Janshospitaal in Brussel en Sint-Elisabeth in Antwerpen. Sinds de 15de en 16de eeuw worden de namen enorm populair, naar we menen te moeten constateren, eerst bij de hogere standen, adel, kooplui, zowel bij Duitsers als bij inheemse bewoners en hun kinderen.

Het materiaal, dat uiteraard grotendeels op toevalsvondsten berust, wordt in enkele categorieën gegroepeerd.

1. Naamgeving naar geboorte of doopsel op Driekoningendag.
2. Naamgeving bij een reeks van drie jongens, al dan niet onderbroken door doopsel of geboorte van een meisje.
3. Aanzet tot een volledige, maar onvoltooid gebleven reeks.
4. Benaming van drielingen.
5. Een driekoningennaam als dubbelnaam naast een andere.

Een aantal statistieken wijst uit hoe in het geheel van het materiaal de namen haast gelijk verdeeld zijn, zonder voorkeur of discriminatie. Een bijzonder geval blijkt de naam *Gaspar* te zijn, wegens zijn hoge score en zijn geleidelijke afname. Ook de verhandelingen van René Sels en Micheline Janssens bieden interessante gegevens die grafisch worden voorgesteld voor de 17de en 18de eeuw. Een laatste grafiek peilt naar de voorkeur bij de volgorde van de drie namen, met een opvallende tendens voor *Gaspar-Melchior-Balthasar*. De vraag

kan worden gesteld of de zwarte *Gaspar* zijn grote populariteit te danken heeft aan de komische houding, die hij b.v. in toneelstukken en in het poppentheater aanneemt (zie *De Driekoningen in de naamgeving. Handelingen LXIX* (1997), 143-200).

J. GOOSSENS : *Over r-metathesis voor dentaal in het westen van de continentale Germania.*

In het Duitstalige deel van de continentale Germania neemt het aantal gevallen met metathesis van *r* voor dentaal van zuid naar noord, in het Nederlandse van oost naar west toe. Het geheel vormt een reusachtig terraslandschap, met een concentratie van metathesis-isoglossen op de grens van sommige dialectgebieden, het meest opvallend op die van het Ripuarisch en het Limburgs, tegelijk de grensstrook tussen de Duitse en de Nederlandse cultuurtaal. Er zijn talrijke indicaties dat die isoglossen in Duitsland van het zuiden naar het noorden en noordwesten worden teruggedrongen. De voornaamste isoglossenbundel kan als een grensfenomeen worden beschouwd tussen het Duits, waarvan de standaardtaal vrijwel geen metathesis kent, en het Nederlands, waarin ze goed vertegenwoordigd is. In het Nederlandse taalgebied bereikt het verschijnsel zijn hoogste frequentie in de Vlaamse dialecten. De elders geldende restrictie, dat de volgende dentaal tautosyllabisch dient te zijn, blijkt hier niet te fungeren. Dit kan een indicatie voor de herziening van de oude stelling zijn, dat het verschijnsel op het continent zijn uitgangspunt in het noorden van het Nederduitse gebied zou hebben gehad.

F. DEBRABANDERE : *De n-apocope in het Kortrijks.*

De *n*-apocope in de Nederlandse standaardtaal berust op de uitspraak in het hele centrale deel van ons taalgebied, grosso modo Holland en Brabant. Toch komt de *n*-apocope ook in Vlaanderen voor. Ook Kortrijk had in de 19de eeuw nog *n*-apocope en de Kortrijkzaken kregen ervoor van de Menenaars de bijnaam *ennebijters*. Een eerste getuigenis is de Kortrijkse vertaling van de parabel van de verloren zoon door F.A. Snellaert in het *Belgisch Museum* II, 424-6. Een tweede getuigenis, eveneens van Snellaert (*Belgisch Museum* VIII), dateert van 1844. Een derde getuigenis vinden we in Johan Winkler zijn *Dialecticon* van 1874, waar A. Fredericq 'de verloren zoon' in het Kortrijks vertaalt.

In de volkse wijk Overleie blijkt de *n*-apocope zelfs tot in het midden van deze eeuw standgehouden te hebben. In 1948 geeft dr. Jan Soete daar in *Zonneveelde* ondubbelzinnige voorbeelden van : *peize, geve, wete, bloate, miennske, petatte* enz. Vreemd is evenwel dat slechts in drie zinnen in de *Dialect-Atlas* (1946) *n*-apocope voorkomt.

Ten slotte komt de *n*-apocope in het huidige Kortrijks nog als relict voor in vaste verbindingen (*eige volk, zeve kere, gevonde gel(d), regebuzze, binnekan(t), butemins*) en stoffelijke adjectieven (*goude gel(d), ne strooie man*). Zie ook : *Taal- en Tongval* 49 (1997), 139-144.

H. RYCKEBOER : *Balorig en balsturig. Een alternatieve etymologie ?*

Traditioneel worden de woorden *balorig*, *balsturig* en *baldadig* op een analoge manier etymologisch verklaard. Het eerste element wordt afgeleid van een element *bal*, waarvan de volgende representanten in de oudere Germaanse talen voorkomen : os. *balu*, ohd. *balo*, oe. *bealu* 'slechtheid, kwaad' en got. *balwawësi* 'slechtheid' (De Vries, De Tollenaere, Persyn, 68-69). *Ballstyrig* komt ook voor in het Deens en Noors, *bal(l)sturig* in de moderne Platduitse dialecten en was reeds gebruikelijk in het Middelnederduits. Steeds wordt het in de betreffende woordenboeken etymologisch verklaard als « schlecht zu lenken ».

Balorig daarentegen blijkt een exclusief Fries en Nederlands woord te zijn en bij nader toezien alleen in de kustdialecten voor te komen.

Op het eerste gezicht schijnt er geen enkele reden te zijn om te twifelen aan de etymologie van het eerste element : *bal* = 'slecht'. Toch werd er in oudere werken, met name bij de verklaring van *baldadig*, getwijfeld, zowel aan de spelling als aan de etymologie. De uitspraak *bol* naast *bal* laat immers ook andere interpretaties toe.

Zowel de fonetische variatie (*bal/bol/bul*) als de betekenisontwikkelingen maken het mogelijk om bij een alternatieve interpretatie te denken aan « bol/bul » 'stier' voor het eerste element. Dan zou *bolhorig* te interpreteren zijn als 'horig, onderworpen aan de stier'. Die betekenis past voor een brulzieke koe en het woord zou dan in West- en Frans-Vlaanderen *bulorig* moeten luiden. De woorden *bulore* en *bulorig* komen inderdaad in die betekenis voor in het zuiden van Frans-Vlaanderen en een enkele keer ook in noordelijk West-Vlaanderen. De meer geattesteerde vorm met *a*, *balorig*, zou in Holland daarvan een soort gecorrigeerde vorm in de richting van de meer geculti-

veerde taal geweest kunnen zijn, waarbij de uitspraak *bol* vervangen werd door *bal*. Deze etymologische herinterpretatie is in principe toepasselijk in heel het gebied waar de spontane palatalisatie van *bol* > *bul* kon voorkomen, dus in Holland, Zeeland en westelijk Vlaanderen.

De taalhistorische vraagstelling is dan : Is voor *balorig*, *balsturig* niet ooit een « geleerde » etymologie uitgevonden, die de echte « volkse » etymologie niet had opgemerkt ? Helaas, de ruime en ook oude attestaties van *balorig*/*balsturig*, geflankeerd door andere samenstellingen met *bal-*, maken dat alles bij elkaar toch een te gewaagde veronderstelling. Veeleer moet de redenering omgedraaid worden : er heeft zich in West- en Frans-Vlaanderen een herinterpretatie van het oude *balorig*, *boloore*, *boloorde* kunnen voordoen door de spontane palatalisatie van het element *bol* naar *bul*, waarbij naast de semantische component ook aanleuning bij het lokale werkwoord *beulen* voor 'loeien' een rol gespeeld kan hebben.

De etymologische interpretatie van *balorig*/*balsturig*, die men op historisch-fonologische gronden in Frans-Vlaanderen zou kunnen veronderstellen, kan best ooit voortgekomen zijn in de taalinterpretatie van dialectsprekende individuen en tot hun synchroon idiolectisch systeem hebben behoord. Blijkbaar heeft die toch niet beantwoord aan een ruimere diachrone en diatopische ontwikkeling, die men normaal voor een « echte » etymologische verklaring nodig heeft.

Op zaterdag 26 april had in Bilzen een symposium plaats « 100 jaar toponymie », in samenwerking met de Vlaamse afdeling van de Commissie.

Lezingen :

V. MENNEN : *100 jaar toponymie in Vlaanderen*

J. SEGERS : *Cuvelier en Huysmans 100 jaar later*

A. MARYNISSEN : *Plaats- en persoonsnaamgeving in Bilzen*

M. CEUNEN : *Jef Cuvelier en Camille Huysmans : een bijzondere vriendschap.*

Op 24 mei hield de Waalse afdeling een Dag van het toponymisch en regionaal erfgoed in de streek van Bastenaken.

Het *Bestuur van de Commissie* voor de periode 1996-1997 is als volgt samengesteld : Jan GOOSSENS, voorzitter ; Jean-Luc FAUCONNIER, ondervoorzitter en voorzitter van de Waalse afdeling ; Frans DEBRABANDERE, voorzitter van de Vlaamse afdeling ; W. VAN LANGENDONCK, secretaris van de Vlaamse afdeling ; J. GERMAIN, secretaris van de Waalse afdeling ; F. DEBRABANDERE, secretaris-generaal.

Samenstelling van de Commissie : Het erelidmaatschap wordt verleend aan Willy BAL. De heer Armand BOILEAU, erelid, wordt opgevolgd door Marie-Guy BOUTIER. In 1997 overleed Louis REMACLE, lid van de Waalse afdeling. Hij wordt opgevolgd door Jean LOICQ.

In 1997 heeft de Commissie het overlijden betreurd van Louis REMACLE, lid van de Waalse afdeling, en van Maurits GYSSELING, erelid van de Vlaamse afdeling.

De *Handelingen LXIX* (1997) telden 548 bladzijden. Ze werden geruild met een aantal tijdschriften en wetenschappelijke instellingen (zie lijst). De door aankoop of ruil verkregen werken werden gedeponereerd in onze bibliotheek, die ondergebracht is in de bibliotheek van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Honderd exemplaren worden de wetenschappelijke centra van de Belgische universiteiten ter beschikking gesteld, ten behoeve van onderzoekers en studenten.

Inzake straatnaamgeving werd de Commissie in 1996 door talrijke Brusselse, Waalse en Duitstalige gemeenten geraadpleegd. De Vlaamse afdeling verstreekte advies voor de Nederlandse naamvorm van straten in Brusselse

gemeenten, nl. Anderlecht, Brussel, Ganshoren, Jette, Oudergem, Sint-Lambrechts-Woluwe, Sint-Pieters-Woluwe.

De Commissie heeft de *taalkundige aanpassing van de geografische namen van de stafkaarten* die door het Nationaal Geografisch Instituut uitgegeven worden, voortgezet. Voor de Vlaamse afdeling heeft het Instituut voor Naamkunde in Leuven onder leiding van Willy VAN LANGENDONCK en met medewerking van Francisca GOEMINNE advies uitgebracht i.v.m. 418 toponiemen in de volgende 48 gemeentes (kaartbladen NGI nrs. 5/8, 13/3, 13/4, 13/7, 13/8, 14/3, 14/4, 14/7, 14/8, 15/5, 15/7, 15/8, 23/1, 23/2, 29/1, 29/2, 29/3, 29/5, 29/6, 29/7, 29/8 : Aalter, Aartselaar, Antwerpen, Anzegem, Avelgem, Boechout, Boom, Bornem, Buggenhout, Dendermonde, Duffel, Edegem, Eeklo, Hamme, Hemiksem, Hove, Ingelmunster, Kaprijke, Kontich, Knesselare, Kruibeke, Kuurne, Lebbeke, Lendelede, Lier, Lochristi, Lokeren, Londerzeel, Lovendegem, Maarkedal, Maldegem, Moerbeke, Mortsel, Niel, Puurs, Ronse, Rumst, Schelle, Sint-Amands, Sint-Laureins, Sint-Niklaas, Stekene, Temse, Waarschoot, Waasmunster, Wachtebeke, Zomergem, Zulte.

In de Waalse afdeling werd het onderzoek gedaan door Jean-Luc FAUCONNIER, Jean GERMAIN en Jean LECHANTEUR.

Met de meeste hoogachting,

Brugge, 31 december 1997.

De Secretaris,

F. DEBRABANDERE.

De Voorzitter,

J. GOOSSENS.